

“Peirce som neokantianer?”, in *Koglekirtlen* vol. 3, 2000, 5-12

Peirce som neokantianer?

Frederik Stjernfelt

[...] when I was a babe in philosophy my bottle was filled from the udders of Kant. But by this time I have come to want something more substantial.
(Peirce, 2.113 (“Minute Logic”, 1902))

På et tidspunkt fik jeg en artikel om Peirce og Cassirer optaget i et tysk tidsskriftⁱ. Da jeg sammenlignede de to ud fra deres inspiration fra Kant, forekom det mig oplagt give artiklen en titel, der betegner begge som neokantianere, selvom betegnelsen jo normalt bruges om den ene af dem, og mere generelt om tyske kantianere i perioden 1880-1930. Den tyske oversætter af min artikel tillod sig imidlertid diskret at ændre titlen. “Neokantianer” var alligevel for kedeligt, det klædte altså ikke min artikel. Jeg bøjede mig - men jeg finder alligevel, at der et langt stykke af vejen er noget om karakteristikken.

Sammenkædningen af metafysik og logik, vægten på triader af kategorierⁱⁱ, syntetiske a priori domme som centrale for filosofi og videnskab, afvisningen af existens som prædikat, interessen i at forene filosofi og videnskab, præciseringen af Ding an sich til at være et grænsebegræb snarere end et uudgrundeligt dybⁱⁱⁱ - der er en lang række lighedspunkter mellem Peirce og de tyske neokantianere. Omend der også er forskelle: Peirce næsten foragter Kant som logiker.

Jeg skal her forsøge at karakterisere Peirces kantianisme.

3.454. Of what use does this new logical doctrine promise to be? [...] In the next place, if Kant has shown that metaphysical conceptions spring from formal logic, this great generalisation upon formal logic must lead to a new apprehension of the metaphysical conceptions which shall render them more adequate to the needs of science. In short, "exact" logic will prove a stepping-stone to "exact" metaphysics. In the next place, it must immensely widen our logical notions.

(numrene henviser her til bind og paragrafnummer i Peirces *Collected Papers*; i parentes efter citaterne angiver jeg kildetekst og omtrentligt årstal, således i dette tilfælde: “The Logic of Relatives”, 1897)).

Dette citat demonstrerer meget vel den centrale ide, Peirce overtager fra Kant: at metafysikken er aflæselig i formallogikkens begrebsdannelser. Hans videre skridt tydeliggøres også: at dette må indebære en betragtelig

udvidelse af logikkens begrebsligheder. For Kant var logikken domslogik, mere præcist syllogistik. Heraf afledte han naturligvis sine kategorier, og heraf afleder Peirce sine. Han afviser Kants firdeling, men accepterer og generaliserer hans tredeling, der giver anledning til Peirces basale kategoritavle: første-, andet- og tredjehed. Som metafysisk kategori svarende til indholdet af en logisk dom anfører Peirce, tæt på den østrigske tradition for "Sachverhalte", at et "fact" er noget, der har samme struktur som et udsagn, men som formodes at være en del af virkeligheden selv. Peirce udvider imidlertid, som sikkert bekendt, formallogikkens område betragteligt, idet han - sideløbende med Frege - er relationslogikkens grundlægger. Idet udsagnets subjekt reduceres til et x , generaliseres udsagnets prædikat på den anden side til en struktur, der kan besidde flere tomme "pladser", der kan udfyldes af forskellige referenter, så at " x giver y til z " er et relationslogisk prædikat. Den metafysiske tilsvarighed til denne udvidelse af logikken er for Peirce en omfattende kontinuumsmetafysik, idet der antages et kontinuum af x , y , hhv. z 'er som potentielle udfyldninger af prædikatets variable.

Peirces udvidelse af analogien mellem metafysik og logik har imidlertid også en skala-komponent, så at sige:

1.561. The first question, and it was a question of supreme importance requiring not only utter abandonment of all bias, but also a most cautious yet vigorously active research, was whether or not the fundamental categories of thought really have that sort of dependence upon formal logic that Kant asserted. I became thoroughly convinced that such a relation really did and must exist. After a series of inquiries, I came to see that Kant ought not to have confined himself to divisions of propositions, or "judgments," as the Germans confuse the subject by calling them, but ought to have taken account of all elementary and significant differences of form among signs of all sorts, and that, above all, he ought not to have left out of account fundamental forms of reasonings. At last, after the hardest two years' mental work that I have ever done in my life, I found myself with but a single assured result of any positive importance. This was that there are but three elementary forms of predication or signification, which as I originally named them (but with bracketed additions now made to render the terms more intelligible) were qualities (of feeling), (dyadic) relations, and (predications of) representations.

("Vitaly Important Topics, Lecture 3", 1906).

Logikken skal således udvides 'nedadtil', til "all elementary and significant differences of form", såvel som 'opadtil', til "fundamental forms of reasonings". Den del af logikken, der er koncentreret om udsagnet, kalder han "critic", men hertil kommer til den ene side en logikkens elementarlære,

som han skolastisk (efter Thomas af Erfurt (selvom Peirce troede skriftet skyldtes Duns Scotus)) kalder spekulativ grammatik - og til den anden side videnskaben om udsagns sammenføjning og testning, det han kalder metodeutik og som vi i vore dage snarere ville kalde heuristik eller videnskabsteori. Elementarlæren giver anledning til Peirces berømte tegnteori med alle dens triadiske distinktioner. At existens ikke er noget prædikat får ham her til at indføre skellet mellem ikoner og indexer, og generelt angiver det spejlende i betegnelsen "spekulativ grammatik" forbindelsen mellem elementarlæren og Peirces "extreme realisme": at tegn kan danne typer (og at alle blot nogenlunde sofistikerede tegn allerede er typer) er det basale bevis på en begrebsrealismes gyldighed, der så kan extrapoleres til metafysikken. Det skal straks siges, at Peirce aldrig overtager Kants lære om det transcendentale subjekt endsige forvirringen om dette forhold til empiriske subjekter. Peirce tilstræber at formulere sin tegnlære helt uden brug af termer som subjekt/objekt, og når han engang imellem bruger ord som "mind", slår han som regel syv kors for sig og understreger, at det bare er noget han siger for at gøre sig forståelig, men at tegnlæren gælder ethvert quasi-mind, menneskeligt eller ikke. Tegnprocesserne er således noget reelt forekommende, om de nu har hjemme i et menneskeligt subjekt eller ej; heri tager han et naturalistisk skridt bort fra Kant.

Sammenkædningen af logik og metafysik i tegnets elementarlære er imidlertid ligevel kantiansk. Til den anden side, rent skalamæssigt, ligger heuristikken. Herhen hører Peirces pragmatiske maxime (at vi bestemmer et begrebs indhold ved at gøre os dets konsekvenser under forestillede omstændigheder klart). Også dette logiske princip har en direkte metafysisk spejling, nemlig i experimentet som videnskabelig foregang. Experimentets metafysik er virkelighedsbegrundende på samme måde som den pragmatiske maximes tankeexperiment er heuristikbegrundende. Herhen hører også Peirces skelnen mellem tre slutningstyper, abduktion, deduktion, induktion og poneringen af dem som en tankens tretaktsmotor i den anførte orden: abduktionen udkaster en generel tese, der kan forklare en empirisk iagttagelse; deduktion foretager rentlogiske eksperimenter på hypotesen, hvis konsekvenser så igen kan tjekkes induktivt i empirien. Herved opnås det, at "symbols grow", som det hedder på peirceansk, og denne motors stadige arbejde er det, der forbinder perceptionens input i den ene ende med videnskabens produktion af realitet i den anden ende.

Kontinuumsmetafysikken bliver så argumentet for, at den rene perception i den ene ende af kæden bliver et uopnåeligt grænsebegræb ligesåvel som den rene realitet i kædens modsatte ende som det yderste resultat af videnskabens virke. Selv denne logik for videnskabens udvikling og konvergens mod sandheden, der jo er logik i en yderst bred betydning af ordet, kan imidlertid for Peirce underkastes den fundamentale kantianske ligning: dens metafysiske korrelat er da intet mindre end kosmos' evolution.

Denne udvikling omfatter alt empirisk (Peirce må være en af de første, der samtidig extrapolerer evolutionsprincippet indover human- og samfundsvidenskaber på den ene side og fysikken på den anden) og antages at forløbe i formelt samme tretrinmotor som erkendelsen: når den biologiske evolution frembringer en ny art, da er den formelt at forstå som konklusionen på et naturligt gennemført argument.

Man ser, at Peirces anvendelse af Kants logik-metafysik ligning får naturalistiske konsekvenser. Det hænger sammen med, at metafysikken aristotelisk opfattes som en positiv videnskab om fænomener generelt:

6.95 [...] It is really a most luminous and central element of Kant's thought. I may say that it is the very sun round which all the rest revolves. This third moment consists in the flat denial that the metaphysical conceptions do not apply to things in themselves. Kant never said that. What he said is that these conceptions do not apply beyond the limits of possible experience. ("Lowell Lectures VI", 1903)

Hvilket også hænger sammen med den for mange overraskende fortolkning af Kant som realist i et tidligt skrift:

8.15.[...] Indeed, what Kant called his Copernican step was precisely the passage from the nominalistic to the realistic view of reality. It was the essence of his philosophy to regard the real object as determined by the mind. That was nothing else than to consider every conception and intuition which enters necessarily into the experience of an object, and which is not transitory and accidental, as having objective validity. In short, it was to regard the reality as the normal product of mental action, and not as the incognizable cause of it.

("Frasers Edition of *The Works of George Berkeley*" (anmeldelse), 1871)

Hvad der især har interesseret mig, er hans videreførelse af Kants berømte ideer om skematisme i *Kritik der reinen Vernunft*, som den sene Peirce giver en reinterpreteration og gør til selve hovedhjørnestenen i sin epistemologi. Peirce siger indledningsvis om dette:

1.35. Kant's whole philosophy turns upon his logic. He gives the name of logic to the greater part of his Critic of the Pure Reason, and it is a result of the great fault of his logical theory that he does not extend that name to the whole work. This greatest fault was at the same [time] the greatest merit of his doctrine: it lay in his sharp discrimination of the intuitive and the discursive processes of the mind. The distinction itself is not only familiar to everybody but it had long played a part in philosophy. Nevertheless, it is on such obvious distinctions that the greater systems have been founded, and

[Kant] saw far more clearly than any predecessor had done the whole philosophical import of this distinction. This was what emancipated him from Leibnizianism, and at the same time turned him against sensationalism. It was also what enabled him to see that no general description of existence is possible, which is perhaps the most valuable proposition that the Critic contains. But he drew too hard a line between the operations of observation and of ratiocination. He allows himself to fall into the habit of thinking that the latter only begins after the former is complete; and wholly fails to see that even the simplest syllogistic conclusion can only be drawn by observing the relations of the terms in the premisses and conclusion. His doctrine of the schemata can only have been an afterthought, an addition to his system after it was substantially complete. For if the schemata had been considered early enough, they would have overgrown his whole work. (fra en ukomplet anmeldelse af T.K. Abbotts oversættelse af Kants *Introduction to Logic*, 1885)

Noget lidt tilsvarende kan man reelt sige om Peirces arbejde. Det er ret sent i Peirces udvikling, at han for alvor ser skemaernes centrale stilling, først omkring århundredskiftet efter at han er begyndt at udvikle sine egne ikoniske formalismer for logikken (alfa-, beta- og gammagraferne, der for de to førstes vedkommende er konsistente og komplette versioner af hhv. domslogik og førsteordens prædikatlogik, medens de sidstnævnte er en ufuldført skitse til modallogik og talehandlingslogik). Han ser da, at diagrammet som tegnkategori er videreførelsen af Kants skemabegreb, fordi diagrammet i sig forener det iagttagelige og det universelle, og han placerer det følgelig som den eneste kilde til logisk evidens, idet al deduktion foregår ved hjælp af diagrammer (den centrale kilde til denne udfoldede diagram-epistemologi er artiklen kendt som "PAP" fra 1906, optrykt i Peirce 1976 vol. IV). Jeg har andetsteds^{iv} givet en længere udlægning af dette centrale punkt og skal kun kort skitsere det her.

4.92 [...] Kant declares that the question of his great work is "How are synthetical judgments a priori possible?" By a priori he means universal; by synthetical, experiential (i.e., relating to experience, not necessarily derived wholly from experience). The true question for him should have been, "How are universal propositions relating to experience to be justified?" But let me not be understood to speak with anything less than profound and almost unparalleled admiration for that wonderful achievement, that indispensable stepping-stone of philosophy. ("The Logic of Quantity", 1893)

Peirces svar på dette sande spørgsmål - om hvordan universelle udsagn i forhold til erfaringen kan bekræftes - skal søges i begrebet om diagram. For

Peirce er et diagram et ikonisk tegn, der er styret af et symbol. Som ikon er det en type, dvs. det henviser til et helt spektrum - Peirce ville sige kontinuum - af instantiationer. Det afgørende ved diagrammet er, at der kan eksperimenteres på det, så at nye betydninger, der ikke ved første øjekast er indlysende, træder frem. Han er derfor uenig i Kants ide om, at der ikke er noget i konklusionen, der ikke allerede er i præmisserne:

3.641 [...] Since Kant, especially, it has been customary to say that deduction only elicits what was implicitly thought in the premisses; and the famous distinction of analytical and synthetical judgments is based upon that notion. But the logic of relatives shows that this is not the case in any other sense than one which reduces it to an empty form of words. Matter entirely foreign to the premisses may appear in the conclusion. (fra artiklen "Relation" i Baldwin: *Dictionary of Philosophy and Psychology*, 1901/1911)

Det hænger sammen med Peirces skel mellem hvad der er ex- hhv. implicit i et diagram. Det, der er implicit - fx. en lignings løsning - kan ved simple eller komplicerede, lovbundne eksperimenter gøres explicit; "[...] Everything is involved which can be evolved." (4.86). Dette er naturligvis ikke tilfældet, hvis man ved logik alene forstår syllogismer - men Peirces generalisering af skema-begrebet til diagram-begrebet medfører en vældig expansion af dets extension. Diagrammet omfatter kort, grafer, algebra, logiske formalismer, skemaer, ligninger - idet det afgørende særtræk ved dem er, om de tillader sådanne operationer, at implicit viden i dem gøres explicit. Det er formalismer, der tillader manipulation med henblik på at observere dennes konsekvenser. Dette er således samtidig den modne Peirces version af spørgsmålet om syntetisk apriori viden: det er den viden, der kan hentes ud af diagrammer.

Dette træk udgør også en fænomenologisk side hos Peirce: at ikke alle synteser er produkter af forud foreliggende elementer (jvf. Husserls nødvendighed af at operere med en "passiv syntese"):

1.384. Kant gives the erroneous view that ideas are presented separated and then thought together by the mind. This is his doctrine that a mental synthesis precedes every analysis. What really happens is that something is presented which in itself has no parts, but which nevertheless is analyzed by the mind, that is to say, its having parts consists in this, that the mind afterward recognizes those parts in it. ("A Guess at the Riddle", 1890)

Et fænomen kan - gestaltistisk - foreligge i sin helhed, og først bagefter kan man ved analyse klarlægge dets konstituent; dette er så at sige det metafysiske modstykke til diagrammet som logisk værktøj hos Peirce.

Sammenfattende kan man sige, at Peirce et langt stykke af vejen er nykantianer. Selv der, hvor han på signifikant vis adskiller sig fra Kant - jvf. ovenstående - gør han det ofte på måder, der ligner de tyske nykantianere, således i den vægten på filosofiens konstante ajourføring med samtidens højstudviklede videnskab, således i den fænomenologiske tendens til at udvide spektret af tilnærmelsesmåder til fænomenet (Peirces tegnlære som parallel til Husserls aktlære). På den anden side adskiller han sig fra begge i sin anvendelse af logik-metafysik ligningen i naturaliseringsøjemed. Peirce forbliver dog idealist eller transcendentalfilosof (afhængigt af, hvordan man bestemmer disse ord), idet han vedblivende placerer både matematik og fænomenologi som mere basale end både logik og metafysik. De første angår det mulige, de sidstnævnte det normative, hhv. virkelige. Heri kan han måske også siges at være kantianer, men kun forsåvidt som man præciserer, at det mulige for ham er af en ideel objektivitet og ikke er funderet i subjektet.

Litteratur

- Kant, Imm. (1786) *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*, Riga: Johann Friedrich Hartknoch
- (1956) *Kritik der reinen Vernunft*, Hamburg: Felix Meiner (1781)
- (1974) *Kritik der Urteilskraft*, Hamburg: Felix Meiner (1790)
- (1993) *Opus Postumum* (ed. E. Förster), Camb.Mass., Cambridge U.P.
- Peirce, C. S. (1931-58) *Collected Papers*, vol. I-VIII, Princeton: Harvard U.P.
- (1976) *New Elements of Mathematics*, vol. I-IV, The Hague etc.: Mouton
- Stjernfelt, F. (1998) "The Diagrammatic Process of Interpretation", in *Almen Semiotik* 14, pp. 51-76
- (1999) "Biosemiotics and Formal Ontology", in *Semiotica* vol. 127 - 1/4
- (1999a) "How to Learn More. An Apology for a Strong Concept of Iconicity", in M. Skov et al. *Iconicity*, Copenhagen: NSU Press
- (in press) "Diagrams as Centerpiece of a Peircean Epistemology", in *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, Summer 2000, XXXVI, No. 3 , pp. 357-84
- (in press a) "Die Vermittlung von Anschauung und Denken bei Cassirer und Peirce", in *Zeitschrift für Semiotik* 3-4 (2000)
- (in press b) "Categories, Diagrams, Schemata", in Stjernfelt and Zahavi (eds.) *Logische Untersuchungen - 100 Years of Phenomenology*, Evanston: Northwestern University Press (in preparation)

---

i. Stjernfelt (in press a)

ii. 1.369. Kant, the King of modern thought, it was who first remarked the frequency in logical analytics of trichotomics or threefold distinctions.

iii. 6.556. For my part, I cannot admit the proposition of Kant -- that there are certain impassable bounds to human knowledge; and, even if there are such bounds in regard to the infinite and absolute, the question of a future life, as distinct from the question of immortality, does not transcend them. The history of science affords illustrations enough of the folly of saying that this, that, or the other can never be found out.

iv. Stjernfelt 1998, Stjernfelt (in press). Stjernfelt (in press b) ser dette initiativ hos Peirce som parallelt med hvad Husserl forsøger ang. forholdet mellem "Sinnlichkeit" og "Verstand" i den 6. logiske undersøgelse.